

het begin van zijn regering in Vlaanderen voerde Philips de Stoute een felle anti-Engelse politiek. Met het verdrag van Doornik (1385) was weliswaar een einde gekomen aan de Engelse opstand, maar open anglofilen, voornamelijk te vinden in kringen van Gentse ballingen, bleven met steun van de Engelsen in Vlaanderen actief. Gebruik makend van een uitgebreid spionnage-net, waarbij een sleutelrol was weggelegd voor de onder een schuilnaam opererende 'l'homme sans barbre', wist de Bourgondiër de politieke agitatoren onder controle te houden. De rest van het boek staat vooral in het teken van het herstel van de handelsrelaties met Engeland die door de Gentse opstand en de kapervvaart, geïnstigeerd door de aan Franse zijde staande Philips de Stoute, ernstig verstoord werd. De latente anglofilie kwam hier sterk tot uiting omdat de Vier Leden, dat is de politieke vertegenwoordiging van de drie grote steden Gent, Brugge en leper met daarbij gevoegd het Brugse Vrije, en vooral Brugse handelaren een voortdurende aanzet tot onderhandelingen gaven. Philips slaagde er door handige diplomatie in de kool (de Vlaamse commerciële belangen) en de geit (de centralisatiepolitiek) te sparen. De onderhandelingen leidden in 1407 tot een particulier handelsakkkoord tussen Engeland en Vlaanderen. Door de schermutselingen tijdens de honderdjarige oorlog werden de bepalingen van het verdrag regelmatig overtreden. Steeds weer zijn het de Vier Leden die het initiatief tot nieuwe onderhandelingen namen totdat door het verdrag van Troyes het akkoord aan actualiteit inboette. Het vierde niveau behelst de reeds aangehaalde anglofilie onder enkele raadsheren aan het hof van Philips de Goede.

Mijn voornaamste bezwaar richt zich eigenlijk tegen het ietwat kunstmatig aandoende onderscheid tussen latente en open anglofilie. Het is wellicht een open deur om te constateren dat de Vlamingen zich bewust waren van de noodzaak van een onbelemmerde aanvoer van Engelse wol en daarom naar een vreedzame coëxistentie met de Engelse handelspartners streefden. Om dit met een beladen term als anglofilie aan te duiden gaat wat ver. Anderzijds blijft het nuttig om de verschillende sympathieën in kaart te brengen. Haegeman heeft zich uitstekend gedocumenteerd en geeft er blijk van goed op de hoogte te zijn van de politieke en economische ontwikkelingen in het graafschap rond 1400. Hoewel hij af en toe een (te?) groot beroep doet op de achtergrondkennis van de lezer, is hij er in geslaagd een helder relaas op te bouwen dat de verhoudingen tussen Vlaanderen, Engeland en de Bourgondiërs aanzienlijk verduidelijkt.

A. J. Brand

NIEUWE GESCHIEDENIS

R. J. Schoeck, *Erasmus Grandescens. The Growth of a Humanist's Mind and Spirituality* (Nieuwkoop: De Graaf, 1988, 176 blz., f95,40, ISBN 90 6004 398 7).

Wat drijft sommige historici om ondanks de immense hoeveelheid literatuur over Erasmus te menen dat de definitieve biografie nog niet is geschreven? Wat is het belang van Erasmus dat ze de concurrentie met bijvoorbeeld Huizinga, Allen, Augustijn of Stupperich zouden willen aangaan?

Met deze vraag heeft ook de Canadese Erasmuskenner R. J. Schoeck geworsteld. Hij gelooft dat het zo langzamerhand tijd wordt voor een nieuwe *full-scale intellectual* biografie (127). Het hier te bespreken boek kan gelden als een opzet voor dat werk.

Schoeck voelt zich verwant met Erasmus. 'Hij is tientallen jaren een deel van mijn leven geweest', zo begint hij zijn voorwoord. Dat stemt overeen met de feiten. Schoeck was als een van de eersten betrokken bij de zogenaamde 'Toronto-editie', een moderne, toegankelijke en goede Engelse vertaling van het verzameld werk van Erasmus. Vervolgens was hij in en op het spoor van Erasmus werkzaam in Washington, Boulder, Wolfenbüttel en Trier. 'An academic traveller myself, I think that I understand Erasmus as a wandering scholar' is zijn conclusie, opnieuw in het voorwoord.

Om de vraag te kunnen beantwoorden wat Schoeck het belang van Erasmus acht, is niet het voorwoord, maar zijn enkele voetnoten verhelderend. Schoeck: 'The *translatio studii* in which he played such a vital role can never be completed, and our exploration of the *studio humaniteit* is founded to such a remarkable extent upon the work of Erasmus, is an essential part of a continuum. The crumbling Roman world has led to our age, and we must make sure that it does not stop there' (122). De reden staat in de bijbehorende voetnoot. Daar wordt met instemming de Duitse theologe Dorothee Solle geciteerd: 'Kontinuitätsschwund und eingepflanzte Gedächtnislosigkeit sind dem hedonistischen Konsumismus notwendig'. Erasmus als vaandeldrager in de strijd voor de autoriteit van de klassieke traditie en tegen de genotzucht en het consumentisme van onze tijd. De lezer die dit tot zich door laat dringen, begrijpt ineens bepaalde andere passages ook veel beter, bijvoorbeeld de parafrase op bladzijde 29: '*Saint Erasmus*, we can indeed say with humanistic piety, *pray for us*'. Of op bladzijde 111 'The process—of knowing, of thinking — is living: for it must be. And like the sea in Catullus and Blackmur, the classical tradition carries us'.

Ik hou Schoeck deze oud-humanistische overtuiging graag ten goede en zie zijn toekomstige biografie van Erasmus, die ons trouwens even terloops slechts in voetnoten (31, 47) wordt beloofd, met belangstelling tegemoet. In het licht van het boek dat hij nu aanbiedt, vind ik dergelijke grote woorden echter niet direkt op hun plaats. Dat is omdat het hier mijns inziens gaat om een gemakzuchtig boek. De 159 bladzijden tekst zijn onderverdeeld in acht delen; sommige daarvan bestaan weer uit twee paragraafjes. Ongeveer 60% van de tekst is in één of andere vorm eerder gepubliceerd. De verschillende stukken en stukjes worden bij elkaar gehouden en ingeleid door middel van tussengevoegde tekstcommentaren.

De onderwerpen van de verschillende delen zijn chronologisch gerangschikt. Zoals de titel aangeeft is het belangrijkste thema de geestelijke groei die Erasmus doormaakte. Schoeck bekijkt de verschillende fasen uit het leven van Erasmus vanuit dat gezichtspunt. Zo zijn er in het boek stukken opgenomen over de moderne devotie, de broeders des gemenen levens, Agricola, over Erasmus als kloosterling, als secretaris in dienst van de bisschop van Kamerijk en als theologisch student te Parijs. *De lof der zotheid*, verschenen in 1511, is het eindpunt van het boek. Dit geheel wordt voorafgegaan door een bespiegeling over de plaats van Erasmus heden ten dage en afgesloten met een beschouwing over de invloed van Erasmus.

Het spreekt wel voor zichzelf, dat in een bundel als deze, met opstellen die in oorsprong soms bijna twintig jaar verschillen, de kwaliteit nogal varieert. Sommige stukken — zoals bijvoorbeeld het hele hoofdstuk over de vroege Erasmus — zijn echter wel erg mager.

Voorzover ik kan zien is het beeld dat hier van Erasmus wordt geschetst ook niet nieuw. Behalve als geroepene bij uitstek door de klassieke traditie, komt hij naar voren als de man die zijn roeping volgde, kennis absorbeerde, de kleine kansen die hem werden geboden aangreep en met *De lof der zotheid* zowel zijn roeping rechtvaardigde als zijn meesterschap bewees.

Men zou het verder opmerkelijk kunnen noemen, dat de periode die Erasmus van 1506 tot 1509 in Italië doorbracht nergens wordt besproken. In andere biografieën speelt deze reis immers vaak

een sleutelrol. Maar goed, het gaat hier om *capita selecta* en ook een klassiek biografisch probleem als de vroege jeugd van Erasmus komt niet ter sprake.

Erger en ergerlijker zijn de soms op het eerste gezicht wel verrassend aandoende, maar bijna altijd onafgemaakte aanzetten. Ik wil volstaan met één voorbeeld.

In het hoofdstuk over *De lof* wordt de Russische literatuurcriticus Mikhail Bakhtin aangehaald. Dat belooft wat en zou een in eerdere bladzijden impliciet gedane belofte bovendien kunnen inlossen! Voortdurend heeft Schoeck in het voorgaande namelijk betoogd hoezeer Erasmus Rabelais heeft beïnvloed; zonder ooit precies te zeggen hoe. En Bakhtin heeft—zoals misschien bekend—een klassieker op zijn naam staan over Rabelais' verhouding tot de volkscultuur.

De inzet is de volgende passage: 'Medieval Latin humor found its final and complete expression at the highest level of the Renaissance in Erasmus' 'In Praise of Folly', one of the greatest creations of carnival laughter in world literature! and in von Hutten's 'Letters of Obscure People'. Naar aanleiding van dit citaat vraagt Schoeck zich vervolgens af hoe volks Erasmus was. We moeten niet overdrijven, vindt hij. Ten eerste was de cultuur in de Lage Landen in de jongensjaren van Erasmus 'farmore urban' dan elders. Dat is ongetwijfeld waar, maar merk op, dat de tegenstelling niet langer die tussen volks- en elitecultuur is, maar tussen volkscultuur en stedelijke cultuur; en dat, terwijl Bakhtin in zijn boek mijns inziens juist laat zien, hoe 'stedelijk' die volkscultuur wel niet was en hoe problematisch juist daarom deze tegenstelling is.

Vervolgens meent Schoeck, dat Erasmus niet de intentie had om de massa te bereiken; dat blijkt zonneklaar hieruit—meent Schoeck—dat Erasmus Latijn schreef. Hoe discutabel dat oordeel mijns inziens verderook zij; Bakhtin heeft het in bovenstaand citaat toch juist over middeleeuwse *Latijnse* humor?

Nog afgezien van deze vreemde stijl van lezen, vind ik dat Schoeck door Bakhtin zo *en passant* van het bord te vegen hier een kans mist. Want ook voor iemand die Erasmus onvoorwaardelijk in de 'klassieke' traditie plaatst, blijft na deze afwijzing nog steeds de vraag van wezenlijk belang hoe diezelfde Erasmus zich *precies* verhiel tot die andere, in de renaissance zo levendige traditie, namelijk die van een volgens sommigen uit de prehistorie stammende volkscultuur. Al was het misschien alleen maar om Erasmus' geweldige succes te kunnen begrijpen.

In plaats daarvan, laat Schoeck Bakhtin achter zich, en stelt hij vervolgens vast, dat het geheim van *De Lof* moet worden gezocht in het spel dat Erasmus speelde met de regels van de klassieke retorica. Doorwrocht in de leer, maakte hij volgens Schoeck van die retorica een 'path to wisdom' (131). Met die beperking—nog steeds volgens Schoeck—dat slechts een select gezelschap geleerde fijnproevers er echt van kon genieten (130). Erasmus, voer voor erudiete hedonisten? Ik vraag het mij af.

1 M. Bakhtin, *Rabelais and his World* (Bloomington: Indiana University Press, 1984) 14.

G. Jensma

R. G. Fuks-Mansfeld, *De Sefardim in Amsterdam tot 1795. Aspecten van een joodse minderheid in een Hollandse stad* (Dissertatie Leiden 1989, Hollandse Studiën XXIII; Hilversum: Verloren, 1989, 224 blz., f 30,-, ISBN 90 70403 24 2).

De Portugese joden hebben in de Nederlandse cultuur misschien geen diepe sporen achterge-